

Про політичну необхідність

Валентин БУШАНСЬКИЙ

Політологія лише тому є наукою, що мовить за неминучі закономірності. Найкращий той політолог, котрий має погану пам'ять на імена, а тому й негоден зятимити, хто в цьому реаліті-шоу. Політологія мовить за шлях, а не мандрівників, блукальців чи пройдисвітів.

Україна на роздоріжжі. Споглядає три шляхи, котрі заростають бур'яном, й чухає потилицю під віночком. Кожен із порадників кличе її у свій бік. Квіти у віночку зів'яли, а в черепі діра від безперервного чухання.

Що ж радять «сталеві» політологи? У політичному житті є свої необхідності. І завдання політичної науки – з'ясувати, що саме має зробити наступний Президент, незалежно від того, яке в нього прізвище. На це запитання й відповідають відомі вчені-політологи: Микола Михальченко, Петро Шляхтун і Максим Розумний.

Показово, що їхні відповіді загалом тотожні. Варто звернути увагу на першу тезу: політична система має позбутися конкуренції між інститутом Президента й Кабінетом Міністрів. Інша теза: потрібно подолати популізм – соціальну демагогію, істеричні дискусії на історичні теми та пристрасні освічення в любові до Росії. Варто згадати про здоровий глузд, прагматизм й елементарну національну гідність.

То що чекає Україну? По-перше, пошук нової державно-політичної системи, в якій інститут Президента, гілки влади й органи місцевого самоврядування набудуть чітких і несуперечливих повноважень. А це означає, що гряде нова конституційна реформа. По-друге, вельми ймовірні дострокові парламентські вибори. Але їхнє проведення потребує нової виборчої системи. Бо за чинної вибори перетворюються на ще один досвід мазохізму. Вперед, у майбутнє!

Микола
МИХАЛЬЧЕНКО,
доктор філософських наук,
президент Української академії політичних наук,
член-кореспондент НАН України

*“Опір
олігархічний кланів
буде сказаний”*

Наступний Президент у перші 100 днів має зробити такі кроки:

1. З допомогою Верховної Ради та Кабінету Міністрів збалансувати державний бюджет, щоб уникнути значного дефіциту.

2. Достроково розпустити Верховну Раду й провести позачергові парламентські та чергові місцеві вибори.

3. Сформувати новий уряд, включивши (за бажання) до його складу професіоналів – представників сторони, що програла.

4. Розробити й подати до новообраної Верховної Ради проекти двох концепцій: а) «Засади, цілі й за-

соби здійснення внутрішньої політики в Україні»; б) «Пріоритети зовнішньої політичної й економічної стратегії України». Це покаже громадянам України та зовнішньому світові, яку внутрішню політику здійснюватиме нове керівництво й на яку довгострокову міжнародну політику варто очікувати.

5. Динамічно провести реформу у правовій сфері, особливо судової системи. Без цього будь-які розмови про демократичну правову державу в Україні є міфологією найгіршого гатунку. Оскільки опір олігархічних кланів буде сказаний, варто під час дострокових парламентських ви-

борів провести за ініціативою Президента референдум щодо схвалення народом України основних напрямів реформи.

6. Ініціювати прийняття на принципах соціальної справедливості нового Закону України «Про постійне забезпечення».

7. Розробити й подати до Верховної Ради проект закону України «Про принципи й організаційні основи функціонування системи державного та самоврядного управління», де чітко визначити норми створення й функціонування органів управління, щоб запобігти бюрократизації інститутів влади.

Петро ШЛЯХТУН,
доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри політичних наук
філософського факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

*Президент
не одноособовий правитель*

У поставленому запитанні можна виокремити три аспекти: що наступний Президент **зможе, захоче й буде вимушений** робити?

Конституційна реформа 2004 року істотно обмежила повноваження Президента і його можливості впливати на політичні процеси в країні, не вдаючись до обхідних шляхів – через РНБО та Конституційний Суд. Незмінними залишилися тільки зовнішньополітичні повноваження глави держави. Тому наступний Президент реально матиме вплив лише на зовнішню політику України. Тут він **зможе й буде вимушений** передусім налагодити діалог із керівництвом Росії, а в цьому контексті: подати до Верховної Ради відповідні кандидатури на посади міністрів оборони та закордонних справ; домогатися перегляду довгострокового газового контракту від 19 січня 2009 року на сприятливіших

для України умовах; відмовитися від мусування питання перебування Чорноморського флоту в Криму; припинити поставки зброї до Грузії.

Хоч би хто став наступним Президентом, із перших днів перебування на посаді він переконуватиметься в обмеженості власних можливостей не тільки щодо виконання передвиборних обіцянок, а й більш-менш відчутного впливу на політичні процеси в країні. Тому неодмінно **захоче** розширити свої конституційні повноваження шляхом внесення відповідних змін до Основного Закону.

Попри власні можливості та бажання наступний Президент **буде вимушений** шукати підтримки у Верховній Раді та Кабінеті Міністрів задля першочергового розв'язання таких економічних і соціальних проблем, як: відмова від популізму; досягнення фінансової стабільності (а відтак – зміна керівництва Націона-

льного банку); стимулювання економічного зростання; боротьба з безробіттям; підвищення життєвого рівня найбідніших верств населення.

Порозуміння з парламентом та урядом і розв'язання згаданих проблем залежатимуть передусім від того, хто саме стане наступним Президентом – В. Янукович чи Ю. Тимошенко. Перший прагнутиме переформатувати урядову коаліцію на базі фракції Партії регіонів, друга – зберегти за БЮТ посади Прем'єр-міністра та більшості міністрів. В обох буде спокуса добитися розпуску Верховної Ради й провести позачергові парламентські вибори, аби закріпити власний успіх.

Найголовніше завдання наступного Президента – усвідомити, що він не є одноособовим правителем держави й повинен розв'язувати суспільні проблеми в тісній співпраці з парламентом та урядом.

Максим РОЗУМНИЙ,
доктор політичних наук,
завідувач відділу гуманітарної політики і безпеки
Національного інституту проблем міжнародної безпеки

*Якщо суспільство
перестануть
лидокачити конфліктами...*

Очевидно, що порядок денний майбутнього Президента на перші 100 днів формується його намірами на весь період каденції – себто, як мінімум, 5 років. А для того, щоб визначитися з програмою діяльності на 5 років (так звана середньострокова стратегія), треба уявляти характер суспільних процесів щонайменше на майбутні 15–20 років.

У цьому контексті й слід

окреслювати перспективу діяльності наступного Президента.

Отже, припустімо, що ми уявляємо собі Україну через 15 років стабільною демократичною державою в межах нинішніх кордонів, яка має взаємовигідні й рівноправні стосунки з сусідами, забезпечує середньоєвропейський рівень добробуту та соціальних гарантій для своїх громадян, здійснила технічне й технологічне переоснащення підприємств важкої індустрії, має розвинені сільськогосподарське виробництво та переробну промисловість, орієнтовані на ринки країн пострадянського простору й Близького Сходу.

Для цього в перші 5 років діяльності новому Президентові необхідно розв'язати низку проблем. Перша стосується налагодження ефективної роботи державного управлінського апарату, бо він є інструментом, за допомогою якого здійснюватимуться всі реформи. Оптимізувати роботу системи державного управління неможливо без оптимізації її структури, подолання корупції, підвищення фахового й освітнього рівня працівників. Ця проблема, у свою чергу, упирається в реформування політичної системи та відповідні зміни до Конституції.

Слід також додати, що в наступні 5 років потрібно сформувати зрозумілі правила на ринку землі, залучити інвесторів під пріоритетні види виробництва, примусити власників провести реконструкцію енергозатратних і технічно застарілих підприємств.

Це буде можливим тільки в тому разі, якщо суспільство перестануть лихоманити конфлікти ідентичностей, коли наша система освіти відповідатиме потребам суспільства й сучасної управлінської, комунікаційної і загальнолюдської культури, а демографічна ситуація даватиме змогу знайти для цього людей у працездатному віці, які

віддадуть перевагу Україні, а не трудовій міграції до Європи або Росії.

З цього всього випливає, що в перші 100 днів новий Президент мусить прийняти кілька рішень. Найперше – визначити основні параметри політичної моделі, а саме – вибудувати вертикаль виконавчої влади під себе, змінити виборче законодавство (передусім до Верховної Ради й обласних рад), чітко визначити межі повноважень органів місцевого самоврядування, їхнє ресурсне забезпечення й контроль за їхньою діяльністю. Паралельно провести реорганізацію правоохоронної та судової систем. Одночасно дати суспільству чіткий сигнал, що питання мови, історичної спадщини, всту-

пу до НАТО й виведення Чорноморського флоту РФ із Севастополя на деякий час переносяться зі сфери радикальних політичних рішень у сферу експертних і громадських обговорень.

Згідно з такою тактикою, розпуск парламенту й нова виборча кампанія відкладаються щонайменше до прийняття змін до Конституції. У разі, якщо дійти компромісу стосовно конституційних змін із нинішнім депутатським корпусом не вдасться, тоді послідовність дій має змінитися: спочатку – дуже швидко, вже у травні 2010 року, вибори нового парламенту, а далі – за текстом.

8

Микола СЛЮСАРЕВСЬКИЙ,
директор Інституту соціальної та політичної психології АПН України

*Який він,
український
виборець?*

Микола ЛИТВИН,
провідний науковий співробітник Інституту соціальної та політичної психології АПН України

Чи правильно ставити запитання саме так? Чи справді українець в іпостасі виборця чимось відрізняється від громадян інших країн? Адже з прадавніх часів народи впливали один на одного, а сучасні глобалізаційні процеси звели їх у єдиний всесвітній «мурашник», змушуючи жити й діяти за єдиними правилами. Але чому тоді найновітніші та найефективніші виборчі технології, що імпортуються до нас чи то з-за океану, чи то з Європи, ба навіть із Росії, з якою нас пов'язують століття тісного співжиття, в Україні часто-густо не спрацьовують? Імовірно, тому, що заїжджі політтехнологи здебільшого не знають українця, особливостей його психології, а часто не розуміють і ситуації, в якій він сьогодні опинився, тих процесів, котрі у нас відбуваються.

На «психологічне обличчя» української нації не могли не вплинути особливості її історії. Протягом віків український народ жив у центрі Європи і, природно, ішов до свого майбутнього в загальному річищі європейської цивілізації, а це робить нас схожими з іншими народами континенту. Але тривалий період бездержавності, розірваність українських земель і самих українців між різними імперіями позначилися на нашій ментальності, національному характері, національній свідомості й самосвідомості. Для України, землі якої тільки наприкінці ХХ століття охоплено «державним» обручем, і сьогодні, майже через два десятиліття після здобуття державної незалежності, залишаються актуальними й болючими питання формування політичної нації, пошук національної ідеї та союзників, збереження власної мови.

Чинник, що його відомий російський історик В. Ключевський називав «зворотною роботою минулого», діє в Україні чи не найпотужніше, на рівні більше підсвідомості, ніж свідомості, розколюючи країну та її електорат на Захід і Схід. Розділені цією межею люди втомилися від проти-

стояння. Але перед кожними виборами провідні політичні сили знову й знову ставлять ці проблеми у центр боротьби за президентське крісло чи депутатські мандати.

Отже, виборець на Сході і виборець на Заході країни – це люди з поки що різними, а то й протилежними уявленнями про історію, патріотизм, національні інтереси, про наші зовнішньополітичні пріоритети, із неоднаковим баченням шляхів розвитку національних мов. Межа, що їх розділяє, не завжди збігається з регіональними межами, проходить не тільки через території, а й через людські серця, і нерідко емоції беруть гору над розумом. Своє ставлення до кандидата український виборець здебільшого визначає у координатах «свій–чужий», надаючи іншим якостям другорядного значення. Це не раз підтверджено опитуваннями, які регулярно проводить наш інститут*.

Унаслідок такого поділу створюється переважно і зафіксоване опитуваннями дзеркально протилежне бачення респондентами однієї й тієї самої особи симпатиками й антипатиками провідних українських політиків – учасників нинішніх президентських перегонів. Ті риси, які виборець вважає позитивними, він приписує лише своєму кандидатові, а негативними наділяє його політичних опонентів. Це зумовлює надлишок нетерпимості в суспільстві та перебільшено негативні прогнози щодо наслідків перемоги кожного з претендентів на найвищу державну посаду.

З можливістю обрання одного з кандидатів пов'язують острах загострення економічних і соціальних проблем, обману та невиконання обіцянок. А певна частина опитаних у разі його перемоги припускає ймовірність і дестабілізації внутрішньополітичної ситуації, позачергових виборів і нового Майдану чи навіть громадянської війни.

Імовірність обрання ще одного кандидата відлякує людей передусім перспективою тотальної корупції, беззаконня, утвердження влади криміналітету. З цим кандидатом пов'язують і загрозу «русифікації» (посилення залежності від Росії, обмеження україномовних громадян, навізування російської мови як другої державної тощо), втрати демократії й свободи слова.

Ще один із рейтингових кандидатів викликає побоювання своєю молодістю, недостатньою зрілістю, такими особистісними рисами, як імпульсивність, відірваність від реальності, можливість перетворення на маріонетку в руках сильніших політиків.

Ми свідомо не називаємо прізвищ кандидатів у президенти Ук-

раїни, із якими пов'язуються ці страхи. Читач без особливих труднощів здогадається, про кого йдеться. Такими характеристиками претенденти на президентський пост щодня «дістають» один одного з екранів телевізорів, газетних сторінок, у виступах перед багатотисячними аудиторіями у своїй країні і навіть перед іноземцями. В атмосфері нескінченного взаємопоборювання іміджі провідних українських політиків набули переважно негативного забарвлення і значно погіршилися порівняно з тими, які вони мали перед виборами 2004 року.

І хоч як дивно, ці кандидати мають найбільші шанси стати Президентом. Чому ж так виходить? Як засвідчують опитування, велика частина тих, хто прийде на виборчі дільниці, віддаватиме голоси за певного кандидата не тому, що він найбільшою мірою відповідає їхнім уявленням про те, яким має бути Президент, а лише тому, що вважають його меншим злом, боячись перемогти когось іншого. Частина тих, хто зробив свій вибір свідомо, з огляду на позитивні, на їхній погляд, якості майбутнього президента, становить 58,6%. Але й тих, хто орієнтується на «менше зло», на те, щоб заступити дорогу іншому, надто багато (35,6%). Якби їхні голоси міг зібрати якийсь новий претендент, він опинився б серед лідерів президентських виборчих перегонів і цілком слушно міг би розраховувати на вихід у другий тур. Ще 3,3% респондентів не змогли пояснити, чим керувалися, приймаючи рішення голосувати за певного кандидата. Здавалося б, це зовсім малий сегмент електорату. Та це «прохідний бар'єр» у парламент, більш як мільйон двісті тисяч виборців.

За таких обставин новій людині дуже важко пробитися до обойми «прохідних» кандидатів. Виборець (і цілком слушно) не вірить, що випадкова людина здійметься на владну вершину. Психологія «синиці в руках» заважає вийти за вузьке коло звичних претендентів. Не слід забувати, що наш виборець завжди має собі на думці розклад сил за головною розділювальною лінією Захід–Схід і не ризикне під час голосування зміною їх співвідношення на користь сторони, яку вважає політичним суперником.

Опитування підтверджують, що політичний вибір громадян у своїй глибинній основі зумовлюється їхніми ціннісними орієнтаціями. Прихильники кандидатів у президенти істотно різняться за цінностями, на які вони орієнтуються.

Так, цінності контролю (порядку, обов'язку) є найважливішими для прихильників П. Симоненка і В. Януковича. Менш виражені вони в тих,

хто має намір голосувати за Ю. Тимошенко та С. Тігіпка. У симпатиків інших кандидатів ці орієнтації амбівалентні: обидва полюси шкали «свобода–контроль» сприймаються й заперечуються однаковою мірою. Цінності авторитаризму найбільшою

Від біла до біла

Микола МАХІНЧУК

Коли киян доводив відчай,
Що так не можна більше жить,
Вони збиралися на віче.
І та розмова чоловіча
Повчально й досі нам курить.
Князі черпали міць і силу
В громаді, що кріпила Русь,
Та з часом все те загубили
Й себе знеславою покрили
За торг служить абикомусь.
І так чума навал ворожих
Щораз топтала в нас Христа,
А новоявленники Божі
Вже й на слов'ян мало чим схожі,
Брались історію латати.
За нить шовкову бути жили,
За голку – палі в небеса,
Щоб рід забули і служили
З народження і до могили,
Й не сміли в дітях воскресать.
Але ж тарпани в Дикім Полі,
Широкий, вільний плін Дніпра
Будили вкотре нашу волю.
Збирались відчайдухи в коло.
І Бог благословляв:
– Пора!
Здобуту волю в лютих січах
Складали знов комусь до ніг.
Тепер вже ради, а не віча
Гасили той пекельний відчай,
Щоби рвонуті він не зміг.
Останню втіху – Чорну Раду
Колись вознесли до небес,
А навздогін волали:
– Зрада!
До чого тут народна влада,
Якщо на троні знову біс...
Багато літ сплигло по тому –
Боїв і відступів та зрад.
Востаннє був народним громом
Майдан, що теж приніс утому
І вічне:
Хто у нашім домі
Нарешті наведе вже лад?

* У статті наведено дані, одержані за результатами всеукраїнських репрезентативних опитувань за участю не менш як 2000 респондентів, проведених Інститутом соціальної та політичної психології АПН України протягом 2009 року і в попередні роки.

мірою притаманні прихильникам П. Симоненка, найменшою – В. Ющенко та О. Тягнибока. Налаштованість на революційні зміни найдужче вирізняє прихильників П. Симоненка і О. Тягнибока, найменше – В. Ющенко та В. Литвина.

На цінності інтеграції орієнтуються передусім прихильники П. Симоненка, В. Януковича, С. Тігіпка і меншою мірою – А. Яценюка, Ю. Тимошенко та В. Литвина. Ставлення прихильників В. Ющенко та О. Тягнибока до цінностей за шкалою «інтеграція-диференціація» можна охарактеризувати скоріше як амбівалентне, що можна зрозуміти, адже ці виборці прагнуть, з одного боку, диференціації (незалежності від Росії, відокремлення від СНД), з другого – єдності всередині України. Цінності колективізму сповідують передусім прихильники П. Симоненка. Доволі важливими вони є і для симпатиків В. Януковича. Певні ознаки протилежних, індивідуалістичних, орієнтацій простежуються в середовищі тих, хто підтримує В. Ющенко та О. Тягнибока. Прихильники В. Литвина, С. Тігіпка, Ю. Тимошенко за шкалою «індивідуалізм-колективізм» демонструють загалом амбівалентні орієнтації, як правило, з незначним тяжінням до колективізму.

Цінності національно-патріотичного характеру найбільше поділяють, зрозуміло, прихильники О. Тягнибока і дещо менше – В. Ющенко, космополітичного характеру – симпатика П. Симоненка, В. Януковича і С. Тігіпка. Орієнтації прихильників А. Яценюка і В. Литвина за шкалою «націоналізм-космополітизм» виразно амбівалентні. У прихильників Ю. Тимошенко вони мають загалом національно-патріотичне забарвлення, хоча й виражене значно слабше, ніж у симпатиків О. Тягнибока і В. Ющенко.

Помітно корелюють із поглядами кандидатів у президенти й ціннісні орієнтації їхніх прихильників за шкалами «рівність-елітарність», «екологізм-технократизм», «доцільність-моральність»,

«споглядання-перетворення», «консерватизм-інноваційність», «робота-розваги», «споживацтво-аскетизм».

Проте на ціннісний вектор вибору неминуче накладаються ситуаційні чинники, рівень довіри-недовіри до основних гравців на політичному полі. Виборець сьогодні не довіряє за великим рахунком ні владі, ні опозиції. Однак більше все-таки – владі.

На оцінку дій влади впливає, безперечно, та соціально-економічна й політична ситуація, у якій протікає власне життя громадян та життя їхніх рідних і близьких. Її оцінюють як погану 54,8% респондентів і як гіршу, ніж була раніше, – 72,4%. До того ж значна частина опитаних (31,2%) часовим рубежем, із якого почала складатися нинішня ситуація, вважає 2008–2009 роки, тобто, ймовірно, пов'язують її зі світовою фінансовою кризою, що охопила Україну. Ще більше (54,4%) вважають, що витоки нинішньої ситуації слід шукати в 2004–2007 роках. Разом це становить 85,6%. Отже, абсолютна більшість населення розглядає нинішні негаразди як такі, що виникли після помаранчевої революції, із приходом нового керівництва країною.

Особливо дошкуляє громадянам те, що вони зазвичай самі не можуть істотно змінити життєву ситуацію. Невдоволення можливістю свого впливу на ситуацію, що склалася, висловлює загалом 61% респондентів. З погляду опитуваних, на умови їхнього життя незрівнянно дужче, ніж вони самі, впливають зовнішні сили, уособлені в керівниках держави, органах влади, політичних та економічних кланах. Звідси й перебільшені надії на прихід того, хто дасть найбільше, віра в пустопорожні запевнення.

Але що буде після голосування, точніше, після підрахунку голосів? Коли з'ясується (а так буде неодмінно), що переміг не той кандидат, на перемогу якого очікує значна частина поділеного

майже навпіл по лінії Схід-Захід електорату. Чи можливий сьогодні в Україні новий Майдан?

Тверду готовність брати участь у масових акціях протесту в разі їх виникнення висловлюють 11,4% респондентів. Тим, хто вважає такий показник заниженим, можна нагадати, що й у «передреволюційній» місяці 2004 року він також не був надто високим (15,5%). А ще ж є понад 21% респондентів, які теж припускають своє долучення до протестних акцій (відповіді «можливо, братиму участь»). Не можна не бачити й того, що сумарна частота згадування опитуваними екстремальних форм протесту (бунт, блокування шляхів, збройні виступи, захоплення приміщень, голодування, терористичні акти) повільно, але неухильно зростає: 2006 р. – 17,1%, 2007 р. – 19,8%, 2008 р. – 23,2%, 2009 р. – 25,9%. Ця тенденція вказує на те, що терпець колись може урватися.

І все-таки варто наголосити, що в мотивації ймовірної протестної поведінки громадян нині виразно домінують спонуки соціально-економічного характеру: невиплата зарплати, пенсії, стипендії (50,3% відповідей), стрімке зростання цін (35,5%) тощо. Мотив порушення прав людини, що переважав 2004 року, напередодні помаранчевої революції, змістився на третє місце (30,8%). Набагато менше респондентів називають серед мотивів протестної поведінки політичні ексцеси, розбірки між вищими органами влади, політичними силами, утиски свободи слова і т. ін. Це дає підстави прогнозувати у найближчій перспективі радше локальні виступи з економічними вимогами, ніж політичні акції загальнонаціонального масштабу.

Отже, очікувати повторення помаранчевої революції навряд чи варто. Інша річ, що можуть бути спроби якоїсь із політичних сил у разі своєї поразки заперечити в такий спосіб результати президентських виборів. Але добре відомо: революції повторюються тільки як фарс.

